

## FILOLOG-STUDENTLERDĪŃ LINGVISTIKALĪQ KOMPETENCIYASĪN RAWAJLANDĪRĪW MEXANIZMIN JETILISTIRIW HAQQĪNDA

*Seytkasimov D.B., PhD., dotsent  
Qaraqalpaq mámleketlik universiteti*

**Annotatsiya.** Maqolada filolog-talabalarning lingvistik kompetensiyasini rivojlantirish mexanizmi ko'rib chiqilgan. Qoraqalpoq tili va adabiyoti yo'nalishi talabalarining lingvistik kompetensiyasini rivojlantirish bo'yicha takliflar berilgan.

**Kalit so'zlar:** lingvistik kompetensiya, metodika, ta'lim, filolog-talaba.

**Аннотация.** В статье рассматривается механизм развития лингвистической компетентности студентов-филологов. Даны предложения по развитию языковой компетенции учащихся каракалпакского языка и литературы.

**Ключевые слова:** лингвистическая компетенция, методика, образование, студент-филолог.

Kompetenciya qatnasini qaliblesiw tariyxı boyınsha ádebiyatlar tallawı «kompetenciya, kompetenciya túsiniqleri hám olarğa tiykarlangan tálım procesi hám nátiyjelerine qatnastıń quramalılıǵı, kóp ólshemliligi hám anıq emesligin» kórsetedi [1]. I.A.Zimnyaya pedagogikaǵa baylanıslı alımlardıń jumısların tallaw tiykarında tálıme kompetenciyaǵa tiykarlangan qatnastı qaliplestiriwdiń úsh basqıshın belgileydi.

V.V.Safonova «kompetenciya» termini 1970-jıllardan baslap áste-aqırın til táliminiń terminologiyalıq tarawında tiykarǵı orındı iyeleytuǵının aytadı [2]. Shaxstıń kommunikativ kompetensiyasınıń bar bolıwı oǵan basqa adamlar menen «turmıstıń túrli tarawlarında» pikirlesiw imkanın beredi. Bul dáwirde sanaatı rawajlangan mámleketlerde kompetenciya/kompetentlik máseleleri keń talqılandı [3]. Bul túsiniqler miynet psixologiyası, motivaciya hám basqarıw psixologiyası – bir-biri menen tıǵız baylanıslı bolǵan tarawlarda islep shıǵılǵan.

Walo Hutmacherdiń belgilewınshе, «kompetenciya» túsiniǵiniń mazmunı ele anıq belgilenbegen bolsa da, izertlewshiler bul terminniń «men bunı bilemen» túsiniǵi emes, «men qalay islewdi bilemen» konceptual maydanına jaqın ekenligin qollap-quwatlaydı. Noam Chomskyden keyin Walo Hutmacher kompetenciya iskerlikte kóriniwin belgileydi [4].

Bolonya deklaraciyasına qol qoyilgannan beri ulwma Evropa joqarı tálím aymağın payda etiw maqsetlerine erisiwge járdem beretuğın jańa qurallar hám baslamalar, atap aytqanda Bolonya deklaraciyası maqsetlerin ámelge asırıwğa qaratilğan «Tálím dúzilisin beyimlestiriw» joybarı payda boldı. Jumıstıń jetekshi bağdarlarına tómendegiler kiredi:

- pitkeriwshilerdiń ulwma hám arnawlı kompetenciyanın belgilew;
- dúzilmesı, bağdarlamaları hám oqıtıwdıń aktual mashqalaları boyınsha oqıw jobaların sáykeslew.

Házirgi waqıtta pedagogika hám qaraqalpaq tilin oqıtıw metodikası boyınsha joqarı oqıw orınlarında kásiplik bilim, kónlikpe hám tájiriybelerge bolğan beyimlik saplastırılmaqta. Bolajaq qaraqalpaq tili oqıtıwshısınıń funksional tálimine dástúriy túrde erisiwge qaratilğan til tálimin qayta kórip shıǵıw talap etilmekte. Obyektiv ilimiy bilimlerdiń bahası qalıplestiriw maqsetinde biz qaraqalpaq tili tálimi boyınsha bolajaq qánige kim bolıwı kerek degen sorawğa juwap izledik. Kásiplik bilim bolajaq qaraqalpaq tili oqıtıwshısınıń mádeniyatlı, lingvistikalıq shaxsın ózlestiriw hám jáne de rawajlandırıwğa úles qosatuğın hám ózin kórsetetuğın kónlikpeler bolıwdı talap etedi.

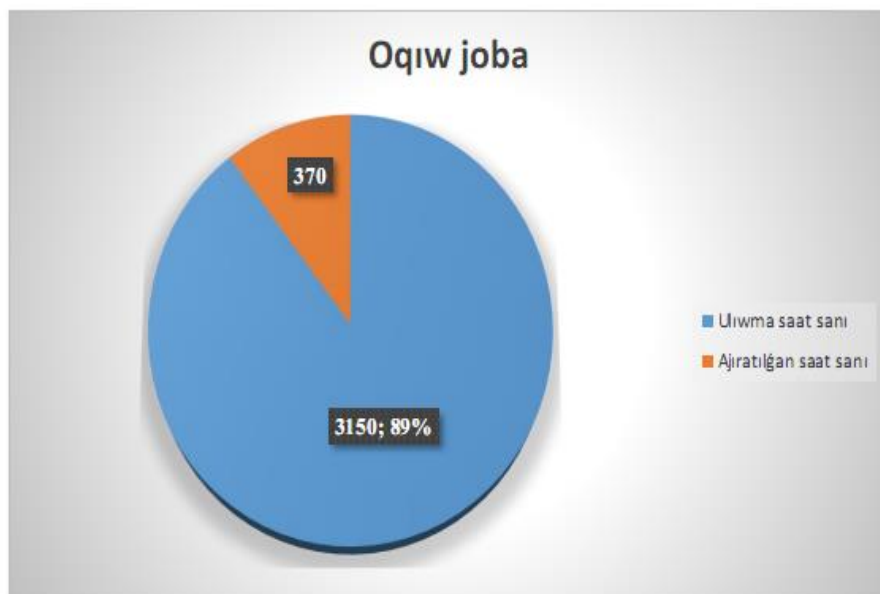
Tálím maqseti – birinshi gezekte keleshekтегі qaraqalpaq tili oqıtıwshı shaxsınıń individual rawajlanıwın, lingvometodikalıq kompetenciyalar kompleksi sıpatında onıń kásiplik kompetenciyasını qalıplestiriw, rawajlandırıw bolıp tabıladı.

Biz studentlerdiń lingvistikalıq kompetenciyanın rawajlandırıwda JOOnıń oqıw jobaları hám ondağı oqıw saatları menen tanısıp shıqtıq. Úyreniw barısında Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı qaraqalpaq tili hám ádebiyatı studentleriniń lingvistikalıq kompetenciyanın rawajlandırıwda alıp barılatuğın oqıw jobaların úyrendik (1-2-kestelerge qarań).

I-keste

Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı qaraqalpaq tili hám ádebiyatı studentleriniń lingvistikalıq kompetenciyların rawajlandırıwda alıp barılatuǵın oqıw jobaları

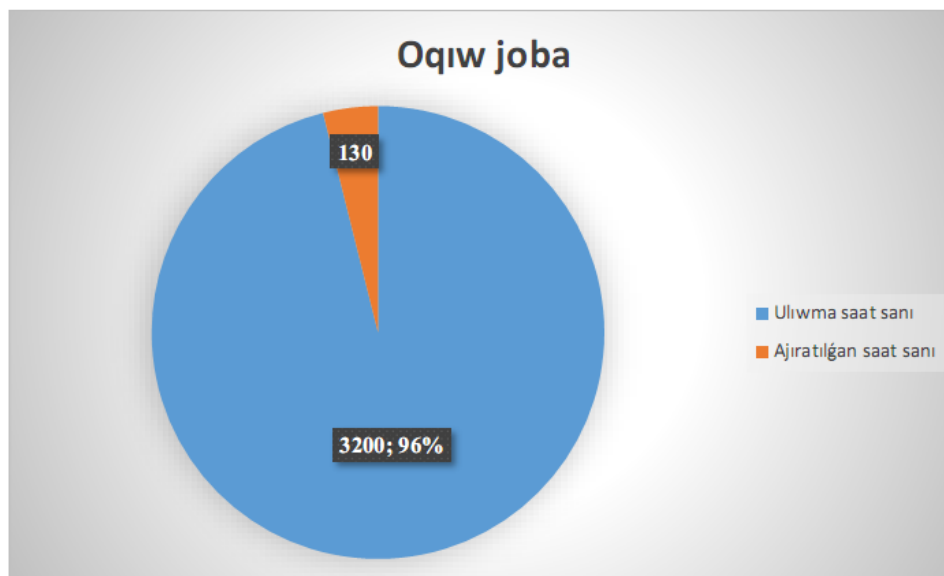
Kurs	Modul teması	Oqıw jobadaǵı jámi saat	Saat sanı	%
1-kurs	Qaraqalpaq tili hám ádebiyatın oqıtıw metodikası+kurs jumısı	2880	120	4,1 %
<b>Jámi</b>		<b>2880</b>	<b>120</b>	<b>4,1%</b>
2-kurs	Qaraqalpaq tili hám ádebiyatın oqıtıw metodikası+kurs jumısı	3150	90	
	Ózge tilli klaslarda qaraqalpaq tilin oqıtıw	3150	90	
	Ulıwma bilim beriw mektebinde ádebiy dóretiwshilikti úyretiw máseleleri (tańlaw pání)	3150	90	
	Qaraqalpaq tili hám ádebiyatın oqıtıw texnologiyaları hám joybarlaw + Qaraqalpaq tilin ózge tilli klaslarda oqıtıw	3150	120	
<b>Jámi</b>		<b>3150</b>	<b>390</b>	<b>12,3%</b>
3-kurs	Qaraqalpaq tilin oqıtıw metodikası		60	
	Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası + kurs jumısı		60	
	Qaraqalpaq tilin basqa tillerde oqıtılatuǵın mekteplerde oqıtıw		70	
	Qaraqalpaq tili hám ádebiyatın oqıtıwda innovaciyalıq texnologiyalar		120	
	Ulıwma bilim beriw mekteplerinde debiy dóretiwshilikti úyretiw máseleleri		60	
	<b>Jámi</b>	<b>3120</b>	<b>370</b>	<b>11,8%</b>
4-kurs	Ana tilin oqıtıw metodikası		94	
	Ádebiyatı oqıtıw metodikası		90	
	Qaraqalpaq tilin basqa tillerde oqıtılatuǵın mekteplerde oqıtıw		50	
	Ulıwma bilim beretuǵın mekteplerde ádebiy dóretiwshilikti úyretiw máseleleri		62	
	Qaraqalpaq tili hám ádebiyatın oqıtıw texnologiyaları hám joybarlastırıw		72	
	<b>Jámi</b>	<b>3660</b>	<b>368</b>	<b>10,0%</b>
<b>Ortasha ulwma saat samı</b>		<b>3150</b>	<b>370</b>	<b>11,7%</b>



2-keste

**Qaraqalpaq mámleketlik universiteti filolog-studentlerdiń lingvistikalıq kompetenciyların rawajlandırıwdıń pedagogikalıq sharayatlar**

Kurslar	Modul teması	Oqıw jobadağı jámi saat	Saat sanı	%
1-kurs	Qaraqalpaq tili hám ádebiyatın oqıtıw metodikası	3042	120	3,9 %
2-kurs	Qaraqalpaq tili hám ádebiyatın oqıtıw metodikası	3120	120	3,8%
3-kurs	Qaraqalpaq tili hám ádebiyatın oqıtıw metodikası	3120	120	3,8%
4-kurs	Qaraqalpaq tili hám ádebiyatın oqıtıw metodikası	3660	144	4,2%
<b>Ortasha ulıwma saat sanı</b>		<b>3200</b>	<b>130</b>	<b>4,0%</b>



Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı qaraqalpaq tili hám ádebiyatı studentleriniń lingvistikalıq kompetenciyların rawajlandırıwda alıp barılatuǵın oqıw jobaları boyınsha ortasha 3150 saat, sonnan pán ushın ajratılğanı 370 saat – 11,7% muǵdardı quradı.

Qaraqalpaq mámleketlik universitetiniń filolog-studentleriniń lingvistikalıq kompetenciyların rawajlandırıw pedagogikalıq imkaniyatları qarap shıǵılǵanda, jámi oqıw jobaǵa tiyisli saatlardı ortasha 3200 saat, sonnan pánge tiyisli 130 saat dep esaplanıp, jámi 4,0% ekenligin kórsetti.

Álbette, kórsetilgen oqıw orınlarında qaraqalpaq tili hám ádebiyatın oqıtıw metodikası pánine ajratılğan saatlar sanı tiyisli baǵdar studentleriniń lingvistikalıq kompetenciyların rawajlandırıwda jetkiliksiz, bul pán ushın saatlar sanı kóbirek ajratılıwı zárúr.

Joybarlangan pedagogikalıq proceste «Qaraqalpaq tili hám ádebiyatın oqıtıw metodikası» boyınsha oqıw baǵdarlaması oraylıq metodikalıq hújjet esaplanadı. «Qaraqalpaq tili hám ádebiyatın oqıtıw metodikası» oqıw-metodikalıq kompleksi bolajaq oqıtıwshınıń metodikalıq kásiplik intellektuallıq iskerlikti ámelge asırıwǵa tayar ekenligin, túsiniwge sáykes túrde islep shıǵıldı.

Studentlerdiń lingvistikalıq kompetenciyların rawajlandırıwda nátiyjeli qarım-qatnas nátiyjesinde ótkerilgen izertlewler oqıtıwshınıń beyimlesiwin esapqa alıp tayarlandı, ilimiy bilimler rawajlanıwınıń kumulyativ ózgesheligi: psixologiya, fiziologiya hám metodikanıń jańa maǵlıwmatlar aldınǵıları menen toltırıp birlestirildi.

«Qaraqalpaq tili hám ádebiyatın oqıtıw metodikası» oqıw baǵdarlamasın dúziwde biz tómendegi principlerge súyendik (3-kestege qarań):

3-keste

**«Qaraqalpaq tili hám ádebiyatın oqıtıw metodikası» oqıw baǵdarlamasın dúziwde paydalanılǵan principler**

<b>№</b>	<b>Principler</b>	<b>Principlerdiń mazmun-mánisi</b>
1.	Ilimiy konseptual tiykarlanǵan	Arnawlı bir ilimiy qaǵıydalarǵa baǵdarlanıw
2.	Qádiriyatlı hám maqsetli baǵdarlanıw	Belgilengen nátiyjelerge erisiwge baǵdarlanıw
3.	Prognozlıq hám aktivlik	Oqıw-tárbiya procesi natiyjeliligin támiyinlew, sonıń menen birge erteńgi kún zárúrliklerin aldınan kóre alıw
4.	Jeke baǵdarlanǵan jantasıw	Studentti qalıplesiw basqıshında bolǵan tolıq rawajlanıwshı shaxs sıpatında baǵdarlaw
5.	Jaǵdaylı hám optimallasqan jantasıwlar	Birden-bir turmıs jaǵdayları ushın tayar teoriya hám ámeliyatlardı biykar etiw, belgili jaǵday ushın eń jaqsı koncepciylar hám izleniwlerge tayarlıq

Ótkerilgen pedagogikalıq texnologiyalardıń analizi, joqarı oqıw orınları oqıtıwshıları hám studentleriniń «Qaraqalpaq tili hám ádebiyatın oqıtıw metodikası» oqıw baǵdarlaması tiykarındaǵı jumısları ayrıqsha pedagogikalıq texnologiya esaplanıwı haqqındaǵı juwmaqqa keliw imkaniyatın berdi. Sol sebepli «Qaraqalpaq tili hám ádebiyatın oqıtıw metodikası» oqıw-baǵdarlaması mazmunın anıqlaw ushın tiykar bolıp filolog-oqıtıwshınıń lingvistikalıq kompetentligi professiogramması hám strukturası xızmet etedi. Bunda tómendegi **zárúrliklerge** súyendik:

a) **sistemalılıq** – logikalıq tártiplilik, aldınğı maǵlıwmatlarǵa súyeniw, informaciya blokları ortasındaǵı baylanıslardı ashıp beriw;

á) **úzliksizlik** – tınımsız hám erkin izleniwshilik;

b) **ulıwmalıq** – anıq bilimdi ulıwmalasqan bilimdiń bólegi sıpatında qabıllaw qábileti, hár qıylı pánge tiyisli bilimlerdi birden-bir komplekslerde birlestiriw;

g) **operativlik** – túrli jaǵdaylarda bilimlerdi qollawǵa tayarlıq;

d) **beyimlesiwshilik** – óz bilimlerin ózgergen jaǵdaylarda qóllaw usılların erkin tabıw qábileti.

Islep shıǵılǵan «Qaraqalpaq tili hám ádebiyatın oqıtıw metodikası» pání arnawlı pán sıpatında sebepli onı oqıw baǵdarlamasınıń tipologiyasın pánge tiyisli túrdegi baǵdarlama sıpatında úyrenip shıǵıldı:

- keste túrindegi strukturaǵa iye baǵdarlama sıpatında belgiledik, sebebi oqıw materialı tákirarlawlı hám aldın ótilgenlerge qaytıwlısız jaylastırılǵan;

- oqıw waqtında bir ret islep shıǵılatuǵın bir-biri menen tikkeley baylanısqań úzliksiz izbe-izlikti payda etedi.

Baǵdarlamasınıń ámeldegiden ózgesheligi jetilistiriw tiykarında islep shıǵılǵanı sebepli, «Qaraqalpaq tili hám ádebiyatın oqıtıw metodikası» pání bólim hám modullerge bólingen.

Modullerdiń hár biri boyınsha studentlerdiń lingvistikalıq kompetenciyanıń rawajlandırıwda neni biliwi hám mashqalanı sheshe alıwı, qanday tájriybelerdi iyelewi kerekligi kórsetilgen.

«Qaraqalpaq tili hám ádebiyatın oqıtıw metodikası» pániniń predmeti hám wazıypaları, Qaraqalpaq tili hám ádebiyatı páninen MBS hám oqıw baǵdarlaması, oqıw-metodikalıq kompleksleri menen tanıstıradı. Bunda pániniń hám oqıw-normativ hújjetlerdiń áhmiyeti ashıp beriledi. Studentlerdiń lingvistikalıq kompetenciyanıń rawajlandırıwda jańa texnologiyalar analiz etilgen. Bolajaq filolog-oqıtıwshı lingvistikalıq kompetenciyanıń úyretiw procesin qanday rasionallastırıw múmkinligi kórsetilgen: oqıtıwshınıń lingvistikalıq

kompetenciyasın úyreniwge tiyisli qızıǵıwshılıqtı rawajlandırıw boyınsha maqsetke muwapıq jumısları, motivler, mútajlikler hám tálim alıw usıllarınıń rawajlanıwına kómeklesetuǵın oqıtıwdıń jańa texnologiyaların kirgiziw esapq alınǵan.

Islep shıǵılǵan oqıw baǵdarlama studentlerdiń lingvistikalıq kompetenciyaların rawajlandırıw wazıypasın úyrenedi, onıń zárúrligin zamanagóy mektepte júz bolıp atırǵan ózgerislerden modernizaciyalawdan kelip shıqpaqta.

Biliwge tiyisli óz betinshe bilimlerin rawajlandırıwdıń tiykarǵı jolı oqıw iskerligin durıs shólkemlestiriw de jatadı. Solay eken, oqıtıwda tiykarǵı oqıw usılların ajratıw kerek bolıp tabıladı. «Qaraqalpaq tili hám ádebiyatın oqıtıw metodikası» oqıw baǵdarlaması boyınsha studentlerdiń óz betinshe jumıslarındaǵı intellektual iskerlik usılları tómendegilerden ibarat edi:

- materialdaǵı tiykarǵı tayansh punktlerdi ajratıw, tekstti bólimlerge ajratıw;
- joba, tezisler, konspektler dúziw;
- materialdıń logikalıq sxemasın dúziw, aqıbetli baylanısların ajratıw;
- ámeldegi sxema, diagramma, kestelerdi túsiniw;
- tekst boyınsha kerekli anıqlamalardı yadlaw.

Modullı oqıtıwda lekciya (shınıǵıw ) zárúrli oqıtıw forması esaplanıp, student jańa jaǵdaylardıń sheshimin óz betinshe tabadı. Bunnan tısqarı studentler ózlerin qızıqtırǵan máseleler boyınsha referatlar hám lekciyalar tayarlaydı, jańa materialdı analiz etiwdi úyrenedi. Bulardıń barlıǵı, studentlerdiń óz betinshe bilim alıwlarına hám lingvistikalıq kompetenciyasınıń rawajlanıwına járdem beredi.

Joqarı oqıw orınlarında filolog-oqıtıwshı lingvistikalıq kompetenciyasın arnawlı rawajlandırıw sharayatların támiyinlewdiń tiykarı bolıp, ilimiy tiykarlangan oqıw baǵdarlamaların islep shıǵıw, sonıń menen birge, joybarlastırılǵan tálim maqsetine erisiwdi kepillaytuǵın nátiyjeli pedagogikalıq



texnologiyani ta'nlawga xizmet etedi. Bul proceste ámelge asırılıp atırǵan hárbir xızmet oqıw elementi sıpatında qaraladı. Al teoriyalıq hám ámeliy hám bilim beriw ushın zárúr bolǵan iskerlikti támiyinleytuǵın materiallar, oqıtıwshı hám studentlerdiń maqsetleri, oqıw materialı kólemi hám oqıw sharayatın baqlaw forma, qurallarınan ibarat baladı.

Juwmaqlap aytqanda, filolog-oqıtıwshı lingvistikalıq kompetenciyasın rawajlandırıwshı texnologiyalar búgingi kúnde ayırıqsha áhmiyetke iye bolıp, olardı jetilistiriw hám natıyjeliligin támiyinlew arqalı unamlı nátiyjelerge erisiw múmkin, qala berse, kásiplik-metodikalıq kompetentligin rawajlandırıwda basqıshpa-basqısh támiyinlep beriwshı kontent esaplanadı. Student moduller menen islew procesinde oqıw-biliw iskerligi aldına qoyılǵan maqsetke óz betinshe tolıq erisedi. Oqıtılatuǵın pánlerdiń oqıw shınıǵıwı hám olardıń joybarların islep shıǵıw izertlewimiz tiykarı esaplanadı. Bul bolsa studentlerdi oqıw materialın nátiyjeli ózlestiriwlerin támiyinleydi.

#### ÁDEBIYATLAR

1. Зимняя И.А. Компетентностный подход в образовании (методолого-теоретический аспект) // Проблема качества образования: матер. XIV Всерос. совещания. – М., 2004. – Кн. 2. – С.7.
2. Сафонова В.В. Коммуникативная концепция: современные подходы к многоуровневому описанию в методических целях. – М.: Изд-во НИЦ «Еврошкола», 2004. – С.3
3. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: Выявление, развитие и реализация. – М.: Когнито-Центр, 2002. -396 с.; Hutmacher W. In Pursuit of Equity in Education: Using International Indicators to Compare Equity Policies. - Springer, 2001. - 378 p. - ISBN 0792369882, 9780792369882.
4. Hutmacher W. Key competences for Europe: Report of the Symposium Berne, Switzerland 27-30 March, 1996. Council for Cultural Cooperation (CDCC) // Secondary Education for Europe. – Strasburg, 1997. – P. 247.